

## KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KADIN ŞAİRLERE BİR BAKIŞ<sup>1</sup>

**Yrd. Doç. Dr. Yasemin ERTEK MORKOÇ**  
Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,  
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

### ÖZET

*İlk bakışta sadece erkek şair ve yazarların eser verdiği bir edebî gelenek görüntüsü arz eden divan edebiyatı dahilinde azımsanmayacak sayıda kadın şair de yetişmiştir. Çalışmada hedefimiz kadın divan şairlerinin dökümünü verip hepsini tek tek tanımak değildir. Ortak noktalarından hareketle, klasik Türk edebiyatı çerçevesinde kadın şairlerin durumunu, yazdıklarını, ilgi ve zevklerini, sıkıntılarını genel hatlarıyla ele almayı ve bu edebî geleneğin kadın şair panoramasını vermeyi amaçladık.*

**Anahtar Kelimeler:** *Klasik Türk edebiyatı, divan şiiri, kadın divan şairleri*

## A VIEW OF WOMEN POETS IN CLASSICAL TURKISH LITERATURE

### ABSTRACT

*At first glance, it looks as though the only male and authors produced poems within a literary tradition of Divan literature while substantial number of women poets are also raised. In this study, it is not our goal to give a dossier list of women poets or introduce them all. This paper aimed to give a panorama on the literary tradition of women poets in general within the framework of classical Turkish literature, their status, interests and tastes under the common points of literary movement.*

**Keywords:** *Classical Turkish Literature, Divan poetry, women poets of the Divan*

### Giriş

Divan edebiyatı geleneği çerçevesinde şiir yazar elliye yakın kadın şair mevcuttur. Ancak ne yazık ki bu şairelerden sadece birkaçının divanı incelenerek günümüz okuyucusuna ulaştırılabilmektedir.<sup>2</sup> Sınırları, kuralları belli,

<sup>1</sup> Bu çalışma Celal Bayar Üniversitesi “Dünya Kadınlar Günü” etkinlikleri çerçevesinde 8 Mart 2011’de Fen-Edebiyat Fakültesi tarafından düzenlenen “Bilimin ve Sanatın Işığında Tarihte Türk Kadını” adlı panelde ve tekrarı 9 Mart 2011’de Demirci Eğitim Fakültesi’nde sunulan metnin yeniden gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şekli olup daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamıştır.

<sup>2</sup> Kadın divan şairlerinin tespit edebildiğimiz yayımlanan divanları şunlardır: Mihrî Hatun’un divanı ilk olarak 1967 yılında Maştakova tarafından Moskova’da yayımlanmıştır. Daha sonra Aralık 2007’de Amasya Valiliği’nin katkılarıyla Mehmet Arslan tarafından Mihrî Hatun üzerine bir incelemeyle birlikte divanı yayımlanır.

şekilci, ne söylendiğinden çok, sözün nasıl kullanıldığının önemsendiği bir edebî dönem içerisinde kalem oynatan bir kadın şair olmak...Ya da kadına sosyal yaşamda belirli görev ve roller belirlemiş muhafazakâr bir toplumda şaire olmak....İster edebî, ister toplumsal yönden bakılsın, her iki şekilde de “kadın şair olursa gör başına neler gelir”<sup>3</sup> misali Osmanlı yaşayışında, kadına “şair olmak”, zor yutulur bir lokma, taşınması müşkül bir sorumluluk olmuştur.

Kadınca hislerin ifade edilmesinin, kadının kendini öne çıkararak dikkat çekmesinin ayıplanıp kınandığı mahremiyete dayalı bir toplum yapısı içinde bir kadının şiir yazmaya kalkışması büyük cesaret işidir. Kadına, sosyal hayattaki bu yaklaşım biçimi yüzünden divan şaireleri, erkeklerin ağırlıkta olduğu şiir arenasına daha baştan yenik bir vaziyette adım atmıştır. Erkek şairlerle kıyaslandığında kadın şairlerin sayıca çok az kaldığı görülür. Mevcut şaireler içinde, bütün ön yargılar, dedikodular, hafıfsenmelere rağmen şiirde başarı gösterip kaynaklarda adından övgüyle söz edilenlerin sayısı daha da azdır.

Tezkirelerde adı geçen şairelerin ister istemez erkeğin bakış açısına göre, cinsiyetleri özellikle vurgulanarak ele alınıp değerlendirildiğini görüyoruz. Erdemli bir kadından beklenen iffetli olmak, namusuna söz getirmemek gibi meziyetler, tezkirelerde de kadın şairler için bir övgü vesilesidir. Latîfî Tezkiresi’nde Mihrî Hatun (öl. 1512’den sonra), “İffet ve masumluk eteği suçlama kirinden temiz, okyanusun baldırına ulaşamadığı, korkusuz bir pâk kişi” olarak tanımlanır: “*Gird-i dâmen-i ismeti ve zeyl-i iffeti âlâyış-i töhmetden pâk ve lücce-i deryâ sâkına gelmez pâk-i bî-bâk idi.*” (Canım, 2000: 510). Aynı tezkirede Zeynep Hatun (öl. 1474) da “günahsız, bâkire, namus timsali bir kız” olarak anlatılmaktadır: “*Ol duhter-i saâdet-mâye ve Meryem-i ismet-pâye cümle-i beytü’l-arûsa ve nigârâne-i kenâr u bûsa dâhil ü vâsıl olmayup bu âleme dûşîze ve muhaddere-i pâkize geldi gitti.*” (Canım, 2000: 288). Sâlim Tezkiresi’nde Sıdkî Kadın (öl. 1703) ise “zen-i merdâne-reviş”, “mer’e-i merdâne-refât” olarak gösterilir. “*Bunlar dahı hânedân-ı ma’ârifin*

---

Mehmet Arslan tarafından ayrıca kadın şairlerimiz üzerine şu yayınlar yapılmıştır: Şeref Hanım Divanı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, 548 s; Leylâ Hanım Divanı, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, 355 s. Osmanlı hanedanının divanı elimizde bulunan tek kadın şairi olan Âdile Sultan’ın divanı yayımlanmıştır: Hikmet Özdemir, “Âdile Sultan Divanı”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, 588s. Bunların dışında Diyarbakırlı Sırrî Hanım’ın divanı yayımlanmıştır: M. Şefik Korkusuz, “Diyarbakırlı Şair Sırrî Hanım’ın Divanı”, Kent Yayınları, İstanbul 2005. Divanı yayımlanan şaireler arasında Kastamonulu Feride Hanım da bulunmaktadır: Bünyamin Çağlayan, “Baharzâde Feride Hanım Divanı”, Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2006. Yine Manisalı bir şaire Tevhîde Hanım’ın divanının da ortak bir çalışma olarak yayımlandığını görüyoruz: Bülent Bayram, Gürol Pehlivan, Mehmet Veysi Dörtbudak, “Osmanlı Taşrasında Kadın, Şair, Mevlevî Olmak, Tevhîde Hanım ve Divanı”, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2006.

<sup>3</sup> “Kadın şair olursa gör başına neler gelir” cümlesi İskender Pala’nın *Âşinâ Güzeller* adlı kitabında kadın şairler üzerine hazırlanmış bir araştırma yazısının başlığıdır. (Ötüken Yayınları, İstanbul 1998, s. 43.)

yâdigârlarından beyne'n-nisvân Emetu'llâh Kadın demekle meşhûr-ı cihân olan zen-i merdâne-revişdir". "*Bayrâmî tarîkından Şeyh Himmet Efendi merhûmdan inâbet-keşolmuş bir mer'e-i merdâne-refîtdır.*" ( İnce, 2005: 463-464). Reviş-reftâr kelimelerinin gidiş, yol, tarz, üslûp gibi karşılıklarının bulunduğu göz önüne alınır, yukarıdaki tanımlamadan "yiğitçe, mertçe, erkeğe yakışacak şekilde üslûbu, tarzı olan kadın" anlamını çıkarmak mümkündür. O halde Sıdkî Kadın'ın hem yiğit, mert yaratılışlı olduğu (ahlâkî değeri öne çıkarılarak), hem de şiirdeki tarzının erkek şairlerin söyleyişine uyduğu düşünülebilir. Zira Latîfî, Mihrî Hatun'un gazellerinin edasını ve şiirlerinin tarzını kadınca (*zenâne-mü'ennesâne*) nitelerken, coşku ve lirizm açısından bunları yiğitçe (*merdâne*) bulunduğunu belirtir. "*Eğerçi işve-i eş'arı zenâne ve şive-i güftârî mü'ennesânedür ammâ cihet-i süz u güdâzdan âşıkâne ve beyân-ı şevk u niyâzdan merdânedür.*" (Canım, 2000: 510). Burada dikkati çeken husus, söyleyiş tarzında zenâne-merdâne ayırımının yapılması ve Mihrî'nin şiirinin buna göre değerlendirilmesidir. Sâlim Efendi ise tezkiresinde iki ayrı yerde Sıdkî Kadın'ın merdâne-reviş olduğuna değinerek bu yönüne özellikle vurgu yapmak ister. Bu noktada, kadın şairlerin şiirlerinde tercih ettikleri söyleyiş tarzı değinilmesi gereken bir konu olarak kendini gösterir.

### I. Kadın Divan Şairlerinin Söylemi ve Söyledikleri

Divan şairelerinin şiirlerine baktığımızda eğreti duran ve hala tartışılan bir husus dikkati çeker: Erkek şairlerin çerçevesini çizdiği ve oluşturduğu ortak estetik kalıplar, ifade ve mazmunları, kadın şairlerin geleneğin gerektirdiği şekilde dile getirmek zorunda kaldıkları genel kabul gören bir yargı şeklinde karşımıza çıkmaktadır . Bu nedenle şiirlerinde beşerî aşkı, duygularını anlatırken ister istemez erkek şairin kıyafetine bürünmek zorunda kalmışlar, kadın ruhunu aksettirmede güçlük çekmişlerdir. İskender Pala'nın yorumuyla "*Bu yüzden eski şiirimiz kadın duyarlılığının içe dönük serâzâd hayallerinden yeteri kadar istifade edemedi.*" (Pala, 1998: 43). Her ne kadar cinsiyeti ön plana çıkarılmasa da klasik şiirde tasvir edilen sevgili tipinin etrafında oluşturulan mazmunlar sisteminin kadın güzellik unsurları üzerine oturtulmuş olması, başlangıçtan beri erkek beğenisine seslenen bir sistemin varlığını göstermektedir. (Bekiroğlu, 1999: 811).

Kemal Sılay, ataerkilliğin Osmanlı kadın şairler üzerindeki etkisini incelediği çalışmasında; klasik geleneğin, divan şiirinde bireyin kendi sesini temsil etmesini güçleştirdiğinden hareketle, bir kadın için bu ortamda kendi kadınlığını yansıtmamasının imkansızlığından dem vurur. Fıtnat Hanım'ın (öl.1780) şiirlerini örnek vererek, şairenin şiirinde söz ettiği şeylerin kendi kadın kimliğinden pek kaynaklanmadığını ve erkek fantezilerine ait tüm bu sözcükleri yalnızca divan şiiri yazabildiğini otoritelere kanıtlamak için kullandığını, kendisinin de bildiğini belirtir. Sılay'a göre Fıtnat Hanım, şiirlerinde klasik şiirin gerekli bütün araçlarını okuyup ustası durumuna geldiğini bilinçli olarak gösterme çabası içindedir. Sılay daha sonra bu fikrini klasik şair olmak isteyen bütün Osmanlı kadınları için geneller. Onlar dışı bir

şiiir geleneği ile ortaya çıkmak yerine meşru sayılmak için zekice bir yolla dolaşıma girmeye çalışmışlardır. Bu dolaşıma girme tekniklerinin en etkilisi de erkeklerin sözcükleriyle onların fantezilerini dile getirerek yazmaya çalışmaktır. (Sılay, 2010: 203-204, 210).

Zehra Toska ise “Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi” adlı çalışmasında Sılay’ın bazı düşüncelerini doğru bulmakla beraber, kadın şairlerin erkek ağzından şiir yazdıkları hükmünü eleştirerek kabul etmez. Toska’ya göre “*Divan şiiri ne erkeğe âşık ne de kadına sevgili rolü vermiştir. Şairlerce betimlenen sevgilinin hepsinin kadın olduğunu söylemek de bu şiirin düşünce sistemiyle örtüşmemektedir. Divan şiirinde duyulan ses, sadece bu şiirin âşığına ait olduğunu göstermektedir. Kadın ya da erkek, mahlasları ne olursa olsun, bütün şairler hep o âşığın vazgeçilmez aşkını ve onun ulaşılmaz sevgilisini anlatmışlardır.*” (Toska, 2007: 673, 681).<sup>4</sup>

Kadın divan şairlerinin şiirlerinde ilahî aşkın, dinî-tasavvufî öge ve motiflerin geniş yer tuttuğunu görmekteyiz. Bunu, o dönemde adeta gelenek olan bir tarikata intisab etme yoluyla tasavvufî-dinî neşveyi şiirlerine aktarma eğilimi ile açıklamak mümkündür. Ayrıca beşerî aşkı dile getirirken gelenekteki kalıplaşmış âşık ifadelerini kullanışta cinsiyetleri gereği yaşadıkları sıkıntıdan kurtulmak için şaireler açısından, ilahî aşkı anlatmayı tercih etmek rahatlatıcı bir çıkış noktası olmuştur denebilir. Müjgan Cunbur, kadın şairlerin büyük bir kısmının kurdukları aile yuvalarında umdukları mutluluğa kavuşamadıkları için bir kısmının teselliyi o devrin kültür muhiti sayılan tekkelerde, tarikatlarda aradıklarını ve böyle bir manevi hava içerisinde eser verdiklerini ifade etmektedir. (Cunbur-Saryal (Duranoğlu), 1970: 8-9). Şeref Hanım (1809-1861) ile Leylâ Hanım (öl.1848) Mevlevî, Diyarbakırlı Râhile Sırrî Hanım (1814-1877) Kâdirî, Osmanlı hanedanı içerisinde yetişen ve divanı tek olan sultan şaire olarak bildiğimiz Sultan II. Mahmud’un kızı Âdile Sultan (1826-1899) Nakşibendî tarikatından olup ismini sayamadığımız daha pek çok şaire değişik tarikatlara mensup olarak karşımıza çıkar. Şeref Hanım üzerine ilk araştırmayı yapan Hamdi Nazım Ertek şaire için “*İslam kadın şairlerinin en iyisi ve en şahsiyetlisi sayılsa yeridir.*” (Ertek, 1941: 1) değerlendirmesinde bulunur. Âdile Sultan’ın bir gazelinden şu mısralar ise, bir müslüman için Mekke Medine gibi kutsal yerleri ziyaret isteğini yansıtan samimi duygular olarak dikkati çeker:

“Yine seyyâh olup gezmek diler bu mübtelâ gönlüm  
Hicâz illerini gözler garîb ü bî-nevâ gönlüm

Medîne menba’-ı feyz u makâm-ı vahy-i Mevlâ’dır  
Hakikat Ka’besin onda tavâf ister şehâ gönlüm

Dökülüp dîdeden yaşlar o râh-ı pür-sa’âdetde

<sup>4</sup> Kadın şairlerle ilgili eleştiriler konusunda Toska’nın görüşleri için ayrıca şu makalesine bakılabilir: “*Kadın Edebiyatına Dair*”, Sanat Dünyamız, S.63, 1996, s. 45-49.

Ulu dergâha yüz sürmeklik ister mutlakâ gönlüm

Ana derdlü varan ey Âdile elbet bulur dermân  
Ki hâk-i pâki çeşm-i ehl-i derde tütüyâ gönlüm” (Özdemir,

1996: 405).

Diyarbakır’dan yetişen, divan edebiyatı geleneğine bağlı kalarak şiirler yazan Sırrî Râhile Hanım (1814-1877) divanında dînî unsurları ve tasavvufî düşünceyi çok sık kullanmıştır. Sırrî Râhile Hanım’ın Divan’ı üzerine bir yüksek lisans çalışması hazırlayan Berat Açıl, şaireyi Kâdirî tarikatına bağlı mutasavvıf bir şair olarak tanımlar. (Açıl, 2005: 110). Araştırmacıya göre, Sırrî’nin divanı tasavvuf öğretisini açıklamak ve ıstılahları tanıtmak için yazılmış izlenimi vermektedir. (Açıl, 2005: 45). Bu nedenle araştırmacının, divanda geçen tasavvufî kavramlar ve kullanımlarını, tezin içinde ayrı bir başlık altında incelediğini görüyoruz.

Divan şairelerinin duygularını kadınca terennüm edebildikleri en önemli konu ise annelik hisleri, evlâda duyulan sevgi ve özlemdir. Diyarbakırlı şaire Sırrî Râhile Hanım’ın, 1844 yılının nevruzundan birkaç gün önce vefat eden sekiz yaşındaki oğlu Rif’at için yazdığı terci’-i bend formundaki mersiyesi üzüntü ve matemini feryat ederek duyurduğu yürek yakan bir tahassür şiiridir. Mersiyesinde içinde bulunduğu bahar mevsimini ve baharın bütün unsurlarını acısına ortak eder. Burada Sırrî Hanım karşımıza önce anne sonra şair olarak çıkmaktadır. Annelik duygularının yoğunluğunun şiire kattığı lirizm yadsınamaz. Şiirin sonunda bütün ıstırahata rağmen inançlı bir Müslüman kadın kimliğinde kadere rıza gösterir ve Hakk’a teslim olur. (Ertek Morkoç, 2009: 178).

“Ferâgat gelmişem fânî cihândan hasm-ı cânândır  
Ne bilsün mihr-bânlık resmin ol kim aslı nâdândır  
Felek dil-hâhım üzre dönmedi bergeşte devrândır  
Nihâl-i nâzenînimden cüdâ hâlim perîşândır

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Bu bâğın serv-i kadd bir lâle ruhsârından ayrıldım  
Diraht-ı ömrümün şîrîn sühan-bârından ayrıldım  
Melâmet itmeyin Allah için yârimden ayrıldım  
Hakikat râhının Mansûruyum dârımdan ayrıldım

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Nihânî şem’-i aşka yanmağa pervâneyim şimdi

İçi dildâr ile memlû dışı bîgâneyim şimdi  
Bırakmam âh ü zârı hasret-i hum-hâneyim şimdi  
Felek câmında semm nûş itmişem mestâneyim şimdi

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Salâdır ehl-i aşka cem' olup irfânı görsünler  
Serây-ı halvete hükm eyleyen sultânı görsünler  
Melâmet hırkasında gizlenen üryânı görsünler  
Hele vaktim yok imdi Sırrî-i sûzânı görsünler

Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş dopdolu kandır  
Açılmak ihtiyâr itmez eğer yüz bin bahâr olsa

Sırrî sade söyleyişli bir şairdir. Fakat oğlunu kaybetmiş bir annenin hislerini yansıtan bu mersiye de daha sade bir söyleyişle karşımıza çıkmaktadır. (Açıl, 2008: 13).

16.yy.'ın yetiştirdiği kadın divan şairlerinden Nisâyî'nin, şuarâ tezkirelerinde, diğer temel kaynaklarda adına rastlamamaktayız. Mehmet Çavuşoğlu'nun bir yazısında tanıttığı Nisâyî'nin, Kanuni Sultan Süleyman'ın Mâhidevrân Sultan'dan olan en büyük oğlu Şehzâde Mustafa'yı katlettiğinden üzerine yazdığı iki mersiyesi dikkat çekicidir. Bilindiği gibi Şehzade Mustafa'nın ölümü için yazılan mersiye sayısı, diğer şehzâdelere yazılan mersiyelerin toplamından daha fazladır. (İsen, 1993: 81).<sup>5</sup> Şehzâde'nin ölümüne iki mersiye ile katılan tek şair ise Nisâyî'dir. (İsen, 1993: 86). Çavuşoğlu, mersiyelerdeki sert ve öfke dolu, suçlayıcı üslubundan, Nisâyî'nin, haksız yere öldürüldüğüne inandığı Şehzâde Mustafa'nın veya annesinin çevresinden olduğu inancını uyandırdığını belirtir. (Çavuşoğlu, 1978: 407). Murabba formunda yazdığı mersiyelerinin birinde Nisâyî, "Urus câdûsu" olarak nitelediği Hürrem Sultan'ın hilesi ve padişahı dolduruşuyla Şehzâde Mustafa'nın masum olduğu halde katledildiğini haykırır ve Sultan Süleyman'dan sert ve öfkeli bir dille hesap sorar. Bu tavrıyla, şehzâdenin katlinin halk nazarındaki olumsuz tesirine ve halkın duygularına tercüman olmuştur. Tâbiri câizse bu kafa tutuşu, hükümdarın fermanı ve hükmünün her şeyin üstünde olduğu monarşik bir düzen içerisinde fazla pervasız ve cüretkâr bir tavidir. Bir kadın şair olarak sözünü sakınmadan ve korkmadan, inandığı ve doğru bildiğini şiiriyle duyurmaya çalışması son derece dikkat çekicidir. Zira Şehzâde Mustafa'ya yazılan mersiyeler içinde diğer on üç erkek şairden bir tek Taşlıcalı Yahya Bey hariç,

---

<sup>5</sup> Şehzade Mustafa'ya mersiye yazan şairler şunlardır: Taşlıcalı Yahyâ, Fünûnî, Rahmi Çelebi, Nazmî, Muinî, Mustafa, Müdâmî, Sâmî, Nisâyî (iki mersiye), şairi belirsiz, Mustafa, Fazlî, Selîmî, Kâdirî.

hepsinde bu kadar ağır ithamlar taşıyan, sert ve umursamaz üslupla karşılaşmıyoruz. Söz konusu mersiyelerin birinin ilk dört bendi şöyledir:

“Zulm idüp nev-cevâna eyledün cevri fezâ  
Boynına dakdun kemendi cânına kıldun ezâ  
Şefkat îmândur bilürken kılmadın havf-i hüdü  
Merhametsüz şâh-ı âlem n’itdi Sultan Mustafâ

Bir Urus câdûsunun sözin kulagina koyup  
Mekr ü âle aldanuban ol acûzeye uyup  
Bâg-ı ömrün hâsılı o serv-i âzâda kıyup  
Bî-terahhum şâh-ı âlem n’itdi Sultan Mustafâ

Şâh-ı âlemsin velî halk tutdı senden nefreti  
Kimsenün kalmadı hergiz sana meyl-i şefkati  
Bâis olan müftiye de irmesün Hak rahmeti  
Merhametsüz şâh-ı âlem n’itdi Sultan Mustafâ

Nev-cevân iken işünü adl ile dâd eyledün  
Hâl ü hâlince kamunun hâtırın şâd eyledin  
Pîrlikte şimdi n’içün zulm ü bî-dâd eyledün  
Bî-terahhum şâh-ı âlem n’itdi Sultan Mustafâ

Kadın divan şairleri erkek şairlerin şiirlerine nazireler söyledikleri gibi, birbirlerinin şiirlerini de tanzir etmişlerdir. Özellikle çağdaş olan kadın şairler dönemlerinde kadın dayanışmasının örneklerini sergilerler. Zeynep Hatun ile Mîhrî Hatun’un arkadaşlığı, Kastamonulu Feride Hanım’la (1837-1903) Leyla Saz Hanım’ın (1845-1936) dostlukları<sup>6</sup> ve müşterek yazdıkları bir gazel, Leyla Hanım’ın şiirlerine Şeref Hanım’ın yazdığı nazireler buna örnek verilebilir. Şeref Hanım, divanında hemcinsi olan şairleri yeri geldikçe anmakta, tevazu göstererek kendisinden önce yaşamış olan Leyla ve Fıtnat Hanım’lar bir daha dünyaya gelmez diyerek iltifat etmektedir (Arslan, 2002: 31-32).

“Hâh u nâ-hâh Şeref’in kadrini bilsin yârân  
Âleme bir dahı Leylâ ile Fıtnat gelmez”

18. yüzyıl divan şairelerinden İstanbullu Zübeyde Fıtnat Hanım (öl.1780), kendisinden sonra gelen birçok kadın şair tarafından örnek alınmış, hatta şiirlerinin seviyesinin yüksek oluşundan dolayı dizelerinde onun mertebesine erişmenin imkansızlığını dile getirmişlerdir. Şiirleri sayıca

<sup>6</sup> Leyla Saz Hanım bir yazısında, Feride Hanım’a duyduğu hayranlığı samimi hislerle son derece nezih bir şekilde dile getirir: “Anadolu’da öyle bir kır çiçeği gördüm ki, kokusu beni mest etti. Bu kadın Kastamonu’da tanıdığım Baharzâde Feride Hanım’dır. O dar çevrede öylesine kültürlü bir kadının yetişmiş olması göğüs kabartıcıdır. O, benim görüşüme göre, Anadolu’nun sessiz bir tepesinde nefis kokusu ile bir vadiyi dolduran kır çiçeği gibidir.” (Bkz. Bünyamin Çağlayan, “Baharzâde Feride Hanım Divanı”, Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2006, s. 163).

kendisinden fazla olan Leyla Hanım bile İstanbullu Fıtnat Hanım'ın şiirlerini tanzir etmeye kudreti olmadığını itiraf eder:

“ Fıtnat merhûmeyi tanzire yoktur kudretim

Hâme taksîrin bilip nâçâr kendin gösterir” (Akün, 1996: 46)

Özellikle tezkirelerde erkek divan şairlerinin birbirleriyle çekişmeleri, rekabetlerini dile getiren pek çok anekdot bulmak mümkünken, kadın divan şairlerinin tanıtıldığı diğer eserlerde de rekabet eden, şiirlerinde birbirleriyle ilgili olumsuz ifadelerle yer veren şairelerden söz edildiğini göremeyiz. Bunda şüphesiz, erkek şairlerin kadın divan şairlerinden sayıca üstün bulunmalarının ve dolayısıyla çok fazla sayıdaki erkek divan şairinin kaynaklara dahil edilmiş olmasının rolü büyüktür. Ayrıca kadın divan şairlerinin şiirlerinde birbirleriyle ilgili yergi değil tam tersi övgü ve takdir sözlerinin bulunmasını azınlık psikolojisine bağlı bir dayanışma örneği şeklinde değerlendirmek de mümkündür.

## II. Kadın Divan Şairlerinin Karşılaştıkları Zorluklar

Kadın şairlerle ilgili bilgilere 15. yy.dan itibaren rastlıyoruz. Mihrî Hatun, divanı elimizde bulunan ilk kadın şairdir. Ancak divanı bugün elimizde mevcut olmamakla beraber, Mihrî ile aynı yüzyılda yaşamış, yaşça ondan daha büyük ilk kadın şairimiz Zeynep Hatun'dur. Mihrî Hatun ile Zeynep Hatun 15. yüzyılın divan şaireleri olup her ikisi de Amasyalıdır. II. Bayezid'in şehzâdesi Ahmet, Amasya'da vali olarak bulunurken, Zeynep ve Mihrî Hatun, Şehzâde Ahmet sarayındaki edebî çevreye dahil olmuştur. Her iki şairenin birbirlerini tanımaktan öte mektuplaşıp şakalaştıklarını, karşılıklı şiir söylediklerini biliyoruz.

Şair Zeynep Hanım evlenmeden önce Fatih Sultan Mehmet adına Türkçe ve Farsça şiirlerden oluşan bir divan tertip ederek bunu sultana sunmuş, karşılığında takdir ve ihsan görmüştür. Ünlü nazire mecmuası musannifî Pervane Bey, mecmuasında bu divanı “mükemmel ve ra'nâ” olarak niteler. Divanı günümüze ulaşmamış olan Zeynep Hatun'un şiirlerine tezkirelerde, nazire mecmualarında rastlıyoruz. Şiirleri belli bir seviyenin üzerinde olan ve divanı Fatih Sultan Mehmet'in takdirini kazanmış olan bu divan şairesi Kadı İshak Fehmi Çelebi ile evlendikten sonra, eşi tarafından şiir yazmasına ve şiir sohbetlerine katılmasına izin verilmemiş, şiiri bırakmak zorunda kalmıştır.(Arslan, 2007: 141).

Kadın divan şairlerinin pek çoğu ya ebeveynlerinin şiir yazmasını engellemesi, ya eşlerinin kıskançlığı ve karşı çıkışı ya da erkek şairlerin küçümsemeleri ve hor görmeleriyle karşılaşmıştır. Şairelerin önemli bir kısmı, şairlik ruhlarının ağır basması yüzünden bu baskılar karşısında ya hiç evlenmemişler ya da evlilikleri yürümemiştir. Zeynep Hatun'un evlendikten sonra eşinin zoruyla şiiri bırakmasına karşılık, Mihrî Hatun evlenmemeyi tercih etmiştir. Trabzonlu Fıtnat Hanım (1842-1911)'ın eşi aşırı kıskançlıktan, kendisinin şiir yazmasını, güzel giyinmesini, çok okumasını yasakladığı gibi, kirpiklerinin uzunluğu gözlerine letâfet veriyor diye kirpiklerini kestirmiştir.



Fıtnat Hanım bu yüzden eşinden ayrılır. ( İnal, 1999: 659; Uraz, 1941: 84; İspirli, 2008: 114). Leyla Hanım evlendiği gün eşinin yanlış bir tavrını görüp ondan soğur ve bir hafta sonra eşinden ayrılır. ( Arslan 2003: 31-32). Fatma Âni Hanım (öl.1710-1711)'ın divanı “evinde kalan muzip bir misafir tarafından büyük bir kabalıkla tahrip edilir.” ( İspirli, 2007: 15). Kastamonulu Feride Hanım (1837-1903)'ın annesi onun şiirle, edebiyatla ilgilenmesine karşı çıkar. Hatta Feride Hanım bundan duyduğu rahatsızlığı bir beytine de aksettirmiştir. (İspirli, 2007: 148).

“Duhterine böyle m’ider mâderi söyle bana  
Görmedim billâh cihânda böyle bir âzâr ana”

15.yy.’ın meşhur şairi Necâtî’nin şiirlerini çok beğendiği için kendi yazdıklarını ona gönderip, değerlendirmesini isteyen Mihrî Hatun, Necâtî’nin şiirlerine nazire de yazınca, bu durum büyük şairin hoşuna gitmez ve Mihrî’yi küçükseyerek yaptığının ayıp olduğunu dile getiren eleştirel bir karşılık verir:

Ey benüm şî’rûme nazîre diyen  
Çıkma râh-ı edebden eyle hazer  
Dime ki işde vezn ü kâfiyede  
Şî’rüm oldı Necâtî’ye hem-ser

Harfi üç olmak ile ikisinün  
Bir midür fi’l-hakîka ayb u hüner

Kadının şair olmasını toplumun eleştirmesine yine Mihrî anlamlı bir cevap verir (İspirli 2007:18):

“ Çün nâkıs akl olur dirler nisâ  
Her sözün mağrûr tutmaktır revâ

Lîk Mihrî dâinün zannı budur  
Bu sözi dir ol ki kâmil usludur

Bir müennes yigdürür kim ehl ola  
Bin müzekkerden ki ol nâ-ehl ola

Bir müennes yig ki zihni pâk ola  
Bin müzekkerden ki bî-idrâk ola”

Şair Şeref Hanım ise bir yandan tevazu ile şiirini önemsiz gösterirken, bir yandan da şairlerin ayıplamalarından Allah’ın kendini koruması için yalvarır. Bu tarzı, edebiyat otoritelerinin acımasız eleştirilerinden kendini korumak için özellikle tercih ettiğini de düşünebiliriz:

“Beni hıfz eyle hatâdan yâ Rab  
Bir dem ayırma rızâdan yâ Rab  
Gerçi bî-ma’nîdir amma sühanım  
Sakla ta’n-ı şu’arâdan yâ Rab”

Yukarıda Şeref Hanım'ın mısralarındaki çekingenlik, korku ve temkine karşılık zaman zaman Mihri Hatun ve Leylâ Hanım gibi duygu ve düşüncelerini pervasızca, geleneği önemsemeden yansıtanlar da çıkmıştır. Leyla Hanım'ın etrafa meydan okuyan ve umursamaz bir tavrı sergileyen aşağıdaki şiiri beğenilmiş olacak ki daha sonra Şeref Hanım tarafından tanzir edilecektir:

“İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler  
Âlemde sen eğlen de ne dirlerse disünler

Leylâ o kamer-tal'at ile zevk u safâ it  
Âlemde sen eğlen de ne dirlerse disünler

Âlemde nedür farkı bana medh ile zemmin  
Sag olsun ehibbâ da ne dirlerse disünler”

Kadın şairlerin karşılaştıkları bu engellemeler, baskılar ve olumsuzluklar ile şairelerin aldıkları eğitim ve ailelerinin kültür seviyeleri arasında bir tezat dikkati çeker. Kadın divan şairlerinin hemen hepsi eğitim ve gelir düzeyi yüksek ailelerden gelmektedir. Çoğunun babası veya dedeleri kadı, kazasker, müderris, şeyhülislam gibi Osmanlı bürokrasisinde görevleri olan, ilmiye sınıfına mensup hatırı sayılır kişilerdir. Divan şairelerinin ortak noktalarından bir diğeri de dönemlerinde geçerli ilimleri ünlü hocalardan tahsil etmeleri, Arapça ve Farsçayı rahatça okuyup anlayacak derecede öğrenmiş olmalarıdır. Bu yoğun bilgi birikimi yetenekleriyle de birleşince onlara şiir vadisine girme yolunu açmıştır. Ayrıca bazılarının şiir dışında hat sanatıyla, musikiyle meşgul olup ustalaştıklarını da biliyoruz.<sup>7</sup> Bu noktada ister istemez aklımıza şu soru takılıyor: Bu kadar özenli tahsile, iyi aile çevresinde yetişme talihine sahip olan kadın şairlerimiz niçin, bazen ebeveynleri bazen de eşleri tarafından baskı altına alınmış? Niçin şiir yazmaları, edebî çevrelere girip çıkmaları yasaklanmıştır? Erkek şairler tarafından neden hor görülmüş, küçümsenmişlerdir? Şüphesiz bu soruların cevabı tarihî ve sosyal-psikolojik bakış açısıyla verilebilir. Kadın divan şairleri üzerine bir inceleme yazısı bulunan Mübeccel Kızıltan bu konuya şöyle bir yorum getirmektedir: “*Birçok tarihçi ve yazara göre İslamiyet'in kabulünden önce göçebe Türk toplumunda kadınlar, toplumsal yaşam içinde yer almış, erkekler gibi ata binmiş, siyasal kararların alındığı toplantılara katılmışlardır. Aşiret geleneği İslamiyet'in kabulünden sonra da sürmüştür. Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında da kadınlar, toplumsal yaşamın içindedirler. İslamiyet'in kadınları toplumsal yaşamın dışına itecek biçimde yorumlanması İstanbul'un fethedilmesinden*

<sup>7</sup> Fatma Âni Hatun (ö.1710-11), Kastamonulu Feride Hanım (1837-1903), Âişe İsmet Teymur Hanım (1840-1902), Trabzonlu Fitnat Hanım (1842-1911) hat sanatında icâzet almış kadın şairlerimiz olarak bilinir. Leyla Saz Hanım (1850-1936), Nigâr Hanım (1862-1918) iyi bir musiki eğitimi almıştır. Mahşah Hanım (1864-1933) da şarkılarının güfte ve bestelerini kendi yapmıştır.

sonradır. Osmanlılar Bizans'ın köleci devlet yapısından etkilenmişlerdir. Osmanlı sarayı İran ve Bizans saraylarını örnek almıştır. XV. yüzyılda saray haremlik ve selamlık diye ayrılmış, bu ayırmadan vezirler, beyler de etkilenmiş, konaklarında bunu taklit etmişlerdir. Kadınlar harem yaşamının içine çekilmiş, toplum yaşamının dışına itilmişlerdir. Osmanlı Devleti'ni yönetenler, saray ve ulemâ, İslamiyet'i kadınların toplum yaşamı dışında tutulmalarını sağlayacak biçimde yorumlamışlardır. Bu koşullar altında kadınların sanat yaşamında erkekler gibi sayıca çok ve etkin olamamaları doğaldır." (Kızıltan, 1994: 106).

Umay Günay, İslamî dönemde Türk toplumunda kadının yeri ve önemini ele aldığı bir yazısında, kadına bakıştaki olumsuz gelişmelerin İslamiyetin kabulünden sonra girdiğimiz Arap-Fars kültür dairesinden bize aktarılan Arap-Fars ve Hint geleneklerinden kaynaklandığını, Kur'ân ve sahih hadislerle bakıldığında İslam inancında kadınları erkeklerden ayıran ve aşağı gören hükümlerin bulunmadığını belirtir. Hatta Arap-Fars ve Hint geleneğinden kaynaklanan bu olumsuz bakışın daha Kutadgu Bilig'de kendini göstermeye başladığını ifade eder. (Günay, 2000: 4). 15-16. yy.dan sonra divan edebiyatı geleneği içinde yazılmış edebî ürünlerde kadın, karşımıza sıklıkla kötü imajlar içerisinde çıkmaktadır. Hilekâr, güvenilmez, yalancı, akli eksik, vefasız, kinci, kötülüklerin başı, haysiyetsiz, yüzsüz, evde oturması gereken, erkekten aşağı yaradılışlı vb. gibi olumsuz vasıflarla tanımlanan kadın, ataerkil bir toplumda değersiz bir konuma düşmüş, sadece erkeğin yanında, onun hayatında oynadığı role göre yer bulabilmiştir. (Çetinkaya, 2008: 283-328).

İslamî döneme geçişten sonra karşımıza çıkan, kadına karşı yabancı kaynaklı bu olumsuz bakış açısı, şüphesiz kadın şairleri toplum ve edebî gelenek içinde küçümseme, dışlama zaman zaman yok sayma psikolojisinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

### **Sonuç**

Osmanlı toplumunun eğitim ve gelir seviyesi yüksek ailelerinde yetişmiş olan kadın divan şairleri, sosyal hayat içinde kadını genel anlamda edilgen kılan hâkim görüşten dolayı, çeşitli engelleme ve ön yargılarla mücadele ederek klasik Türk edebiyatında kullanılmış bütün nazım biçimleri ve türleriyle, her konuda şiir yazmışlardır. Şiirlerinde yeri geldikçe kadınca hisleri, kimliklerini ortaya çıkaran hayâl ve düşünceleri ortaya koymaktan çekinmemişlerdir. Toplum duyarlılığı gerektiren haksız durumlar karşısında bile sesini duyurmaya çalışanlar çıkmıştır. Erkek divan şairlerinin nicelik olarak üstünlüğüne rağmen azınlıkta da kalsalar, edebî ortamda boy gösterme cesareti ve tutunma gayretleri ile seslerini duyurmaya çalışmış, şiir diline kadın zarafeti

ve inceliğini getirmeyi başarabilmişlerdir. Ölümlü dünyada asıl zarafetin eşi dostu incitmemek olduğunu dile getiren Leyla Hanım'ın şu beytindeki gibi<sup>8</sup>:

“ İncitme sen ahhâbını incinmeye senden  
Bu âlem-i fânide zarâfet budur işte”

### KAYNAKLAR

AÇIL, Berat (2005), *Sırrî Râhile Hanım ve Divanı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, 2005, 263s.

----- (2008), “19. Yüzyıl Şairlerinden Sırrî Râhile Hanım: Bir Konumlandırma Çalışması”, *Sözden Yazıya-Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisansüstü Sempozyumu Kitabı-*, Hrz. Zeynep Uysal, Pelin Aslan, Gülşah Taşkın, Esra Dicle, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s.5-14.

AKÜN, Ömer Faruk (1996), “Fıtnat Hanım”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 13, İstanbul, s. 39-46.

ARSLAN, Mehmet (2002), *Şeref Hanım Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 548 s.

----- (2003), *Leylâ Hanım Divanı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 355 s.

----- (2007), *Mihri Hatun Divanı*, Amasya Valiliği Yayınları, Ankara, 400 s.

BEKİROĞLU, Nazan (1999), “Osmanlıda Kadın Şairler”, *Osmanlı*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, c.9, s. 811.

CANIM, Rıdvan (2000), *Latîfî Tezkiretü’ş-Şuarâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 510, 288.

CUNBUR, Müjgân-SARYAL (DURANOĞLU), Neriman (1970), *Türk Kadınının Şiiri*, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Yayınları:10, Ankara, s. 8-9.

ÇAĞLAYAN, Bünyamin (2006), *Baharzâde Feride Hanım Divanı*, Şeyh Şaban-ı Veli Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 163 s.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1978), “16. Yüzyılda Yaşamış Bir Kadın Şair Nisâyî”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S.9, Ayrı Basım Edebiyat Fakültesi Matbaası, s. 405-416.

ÇETİNKAYA, Ülkü (2008), “Divan Edebiyatında Kadına Genel Bakış”, *Turkish Studies*, Volume 3/4 Summer, s. 283-328.

---

<sup>8</sup> Bu beyit Mehmed Zihni'nin hazırladığı “Meşâhîrü'n-Nisâ” adlı eserde Leyla Hanım'ın en makbul beyti olarak gösterilmektedir. (Mehmed Zihni, Meşâhîrü'n-Nisâ-Tarihte İz Bırakan Meşhur Kadımlar-, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1982, c. 2, s. 193.).

ERTEK, Hamdi Nazım (1941), *Şair Şeref Hanım, Şehremini Halkevi* Neşriyatı, İstanbul, 24 s.

ERTEK MORKOÇ, Yasemin (2009), “Önce Anne Sonra Şaire: Râhile Sırrî Hanım ve Mersiyesi”, *Sakarya Üniversitesi, Uluslararası Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları Kongresi*, II.c., s. 173-179.

GÜNAY, Umay (2000), “İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi”, *Milli Folklor*, Cilt/Volume: 6, Yıl: 12, S. 46, Yaz, s.4.

İNAL, İbnü'l-Emin Mahmud Kemal (1999), *Son Asır Türk Şairleri*, Hrz. Müjgan Cunbur, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, c.1, Ankara, s. 659.

İNCE, Adnan (2005), *Tezkiretü'ş-Şuarâ Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 463-464.

İSEN, Mustafa (1993), *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*, Akçağ Yayınları, Ankara, 670 s.

İSPİRLİ, Serhan Alkan (2007), *Kadın Divan Şairleri ve Geleneğin Uzantısı*, Salkımsöğüt Yayınları, Ankara, 239s.

------(2008), “Trabzonlu Kadın Divan Şairlerimiz: Fıtnat, Saniye ve Mahşah Hanım”, *Karadeniz Araştırmaları*, S.16, s. 113-120.

KIZILTAN, Mübeccel (1994), “Divan Edebiyatı Özelliklerine Uyarak Şiir Yazan Kadın Şairler”, *Sombahar Dergisi, Kadın Şairler Özel Sayısı*, (Ocak-Nisan), s.104-169.

MEHMED ZİHNİ (1982), *Meşâhîrü'n-Nisâ Tarihte İz Bırakan Meşhur Kadınlar*, Şâmil Yayınevi, İstanbul, 2 c., 484+342.

ÖZDEMİR, Hikmet (1996), *Âdile Sultan Divanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 588 s.

PALA, İskender (1998), “Kadın Şair Olursa Gör Başına Neler Gelir”, *Âşinâ Güzeller*, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 43-46.

SILAY, Kemal (2010), “Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel:Osmanlı Kadın Şairler ve Ataerkilliğin Gücü”, *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İkinci Basım, İstanbul, s.203-204, 210.

TOSKA, Zehra (2007), “Divan Şiirinde Kadın Şairlerin Sesi”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, c.2, İstanbul, s. 672-682.

----- (1996), “ Kadın Edebiyatına Dair”, *Sanat Dünyamız*, S.63, 1996, s. 45-49.

URAZ, Murat (1941), *Resimli Kadın Şair ve Muharrirlerimiz*, İstanbul Nümune Matbaası, s.84.